

Färöarna

Ett stenletareldorado med en fantastisk natur och unik kultur

av Hasse Tranefors och Kristina Olsson

Samtliga avbildade mineral: Foto: Torbjörn Lorin. Samling: Hasse Tranefors/Kristina Olsson

Inledning

Vi har varit på Färöarna fem gånger mellan 1992 och 2008, och har väldigt fina minnen därifrån. De tre första gångerna tog vi bilfärja från Bergen, men sedan den linjen upphört har vi tagit flyget. Båda resevarianterna har sina för- och nackdelar. Med egen bil finns gott om plats för såväl utrustning som mineralstuffer, men restiden för vår del blir ca 2 dygn enkel resa. Med flyg kan man starta hemifrån på morgonen och med hyrbil vara ute på första turen redan på eftermiddagen samma dag. Mängden bagage blir ju dock begränsat och flyget blir ibland inställt på grund av dimma på den enda flygplatsen på ön Vágar. Bara att välja!

Allmänt

Färöarna är en grupp på 18 öar i Atlanten mellan Island och Skottland på ca 62° nordlig bredd, dvs. ungefär i höjd

Fig. 1. Typisk «strandlinje» på Mykines sydvästra sida.

med Ålesund. Öarna med sina knappt 55 000 invånare tillhör formellt Danmark, men har visst självstyre och försörjer sig i huvudsak på fiske. Det färöiska språket är inte så lätt att förstå, men de flesta talar en bra norskinfluerad skandinaviska, så det är inga större

svårigheter att kommunicera. Klimatet på Färöarna påverkas av Golfströmmen och är fuktigt och milt. Vädret är omväxlande och mycket lokalt. Under våra veckolånga turer dit har det inte varit någon dag utan regnskurar och/eller dimma, men ej heller någon dag utan värmande sol från klar himmel.

Vägnätet är numera väl utbyggt. Smala, men bra, asfalterade vägar och tunnlar genom det starkt kuperade landskapet inbjuder till spännande möten. Speciellt i den äldre, flera kilometer långa, tunneln genom den nordliga ön Borðoy. Utan belysning och vägbredd för endast en bil! Med förkörsrätt i en riktning och små insprängda fickor i berget här och där så fungerade det bra. Men spännande var det. Idag är tunneln utbyggd

Fig. 2. På väg mot flygplatsen?

Fig. 3. Viðoy. Typiskt ölandskap.

med belysning och två filer. De tidigare bilfärjorna mellan de nordliga öarna har numera ersatts av moderna upplysta tunnlar under havsbotten, vilket är mycket tidssparande.

Geologi

Färöarna är helt och hållet av vulkaniskt ursprung, och utgör en återstod av det vidsträckta nordatlantiska basaltområdet. Detta område började formas i tidig tertiärtid för ca 65 miljoner år sedan. Perioden fram till nutid har präglats av ett mycket stort antal vulkanutbrott som vart och ett byggt upp skikt av aska, lava och sediment. Den kumulativa tjockleken på basaltplatån har beräknats till ca 5 km.

Andra geologiska processer har också ägt rum vilket bland annat medfört att platån tippat över mot öster. Detta innebär att de äldsta skikten kan studeras på de västligast belägna öarna och allt yngre skikt ses ju längre österut man befinner sig. Erosions- och vittringsprocesser har skapat öarnas starkt

kuperade utseende och pågår fortfarande. Öarnas skiktade struktur syns mycket tydligt i landskapet. Den högsta punkten ligger idag på 882 m.ö.h. på Eysturoys norra del.

Uppsprickningen av Nordatlanten påbörjades för ca 50 miljoner år sedan vilket innebar att Färöarnas område försköts österut. Färöarna ligger på den Eurasiska kontinentalplattan och är inte någon del av den mittatlantiska ryggen.

För ungefär 50 miljoner år sedan inträffade en, i geologiskt tidsperspektiv, begränsad men lugnare period, som resulterade i kolavlagringar. Kol har brutits på främst Suðuroy under såväl det första som andra världskriget.

Mineralsamlande

Främst de yngre basaltlagren innehåller ofta hel del hålrum med väl utvecklade kristaller, vilket gör dem mycket intressanta. Vanligast är olika typer av zeoliter, men även apofyllit, gyrolit, okenit, kalcit och kalcedon förekommer rikligt.

Thomsonit är vanligt förekommande och kallas lokalt även för «färölith». Mindat listar inte mindre än 31 olika mineral från Färöarna.

Mineralsamlande finns rapporterat redan från 1700-talet, men det var först i början på 1900-talet som de första lokalerna blev beskrivna. Under det andra världskriget påbörjades en omfattande utbyggnad av vägnätet, varvid erforderliga sprängningar medförde en helt annan exponering och tillgänglighet för den mineralintresserade. Fortsatt utbyggnad av infrastrukturen och sprängningar för nya husgrunder mm innebär än idag goda möjligheter att hitta färskt material.

Mineralsamling är enligt vissa uppgifter inte tillåten på Färöarna, vilket enligt vår och andras tolkning innebär förbud att gräva och knacka ute i orörd natur. Ingen torde däremot ha något att erinra mot att man samlar mineral i de många stenbrotten, som finns spridda över alla öar. Det finns således ingen anledning att leta någon annanstans.

Några av de brotten vi besökte var aktiva, men efter att vi frågat hade ingen något emot att vi letade på de områden där inte någon verksamhet pågick. Naturligtvis är man där på egen risk, och skall inte negligera faran för ras från de många gånger höga och branta bergväggarna.

Våra fynd och fyndlokaler

En av våra mest givande fyndlokaler har varit stenbrottet i Strond på Borðoy (B1), vilket vi besökt alla gånger vi varit på

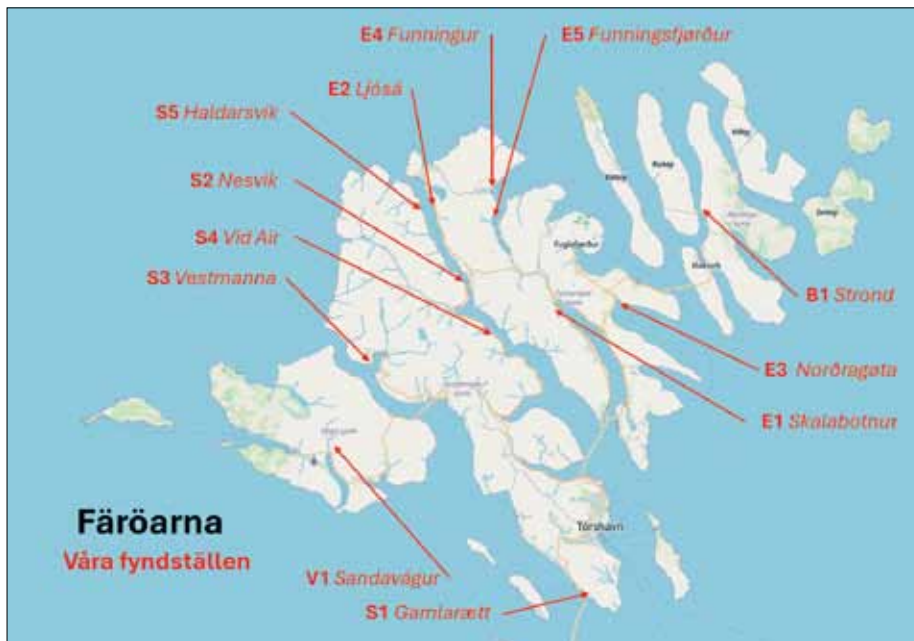

Fig. 4. Våra främsta fyndlokaler. Kilde: OpenStreet Map.

Färöarna. Brottet har varit i drift, men våra besök har infallit under semesterperioden, förutom en gång då vi fick god hjälp av platschefen, som hänvisade oss till en säkrare parkering inför en förestående sprängning. Därefter välkomnades vi till de nysprängda massorna. Vid ett av de tidiga besöken i brottet såg vi en liten inbuktning vid foten av den höga lodräta, framsprängda bergväggen. Efter

röjning av de lösa, nedrasade massorna fann vi ett drusrum ca 90 cm brett och ca 70 cm djupt, men med en höjd på enbart ca 10 cm. Detta hålrum var helt inklätt med kubiska calcit xx och klara stilbit xx på ett underlag av små heulandit xx. Med stort tålamod och en lång skruvmejsel lyckades vi få ut ett 10-tal fantastiskt fina stuffer. Rasrisken från den höga bergväggen hade vi denna gång förträngt!

Fig. 5. Stenbrottet i Strond på Borðoy.

Exempel på andra fynd härifrån är fina okenit xx på små heulandit xx i (fig. 8) och mesolit xx (fig. 7) i små drusrum. Därutöver apofyllit xx i olika former.

Tyvärr är detta fyndiga stenbrott inte längre tillgängligt. Satellitbilder visar att lokalen nu givit plats för fabriksbyggnader av något slag. Bergväggarna är dock kvar men....

Det för oss kanske mest intressanta stenbrottet har varit det i Skálabotnur på Eysturoy (E1). Här har vi funnit några av de allra bästa stofferna. Ett av minnena är när vi upptäckte ett halvmeterstort drusrum drygt 4 m upp på den lodräta bergväggen. Utan hjälpmedel

Fig. 6. Kalcit xx, stilbit xx på heulandit xx. 6,5 x 4 cm, Strond stenbrott, Borðoy.

Fig. 6b. Utsnitt av figur 6. Kalcit x, stilbit xx. Bildbredd 1,4 cm.

Fig. 7. Mesolit xx i hålrum. Aggregat $\varnothing$ 1,8 cm, Strond stenbrott, Borđoy.

Fig. 8. Okenit på heulandit xx på grön celadonit. 5 x 4 cm.
Strond stenbrott, Borđoy.

och med en avancerad balansakt fick vi ut ett antal stuffer med stora stilbit xx och med mesolit och chabazit xx på baksidan. Drusrummet befann sej rakt under ett litet vattenflöde ur berget, så både vi och stufferna blev rejält avsköljda.

I brottet fanns många kubikmeterstora stenblock, flera med drusrum och sprickor klädda med kristaller av olika slag. Svårslaget! Ur en spricka i ett stort block lyckades vi få ut en stuf med gröna, perfekta apofyllit xx omgivna av fina stilbit xx (fig. 11). I ett närliggande block med större spricka fick vi ut ett antal stuffer med mesolit xx omgivna av små gröna apofyllit xx (fig. 12). I ett ännu större block fann vi

Fig. 9. Stilbit xx. 7 x 3 cm.
Skálabotnur, Eysturoy.

Fig. 10. Stilbit xx. 4,5 x 3 cm. Skálabotnur, Eysturoy.

Fig. 11. Gröna dubbelterminerade apofyllit xx på stilbit xx. 3,5 x 3,5 cm. Skálabotnur, Eysturoy.

ett apofyllitklätt drusrum med en stor sfär av natrolit xx. Här fick vi nöja oss med ett foto. Se fig. 13.

I rasmassorna invid berget fann vi flera intressanta stuffer med heulandit xx som vuxit runt mesolit xx, allt på underlag av det gröna lermineralet celadonit, vilket lyser igenom de klara heulanditkristallerna (se fig. 14). I Skálabotnur fann vi också en fin stufv med långsträckta calcit xx omgivna av fina stilbit xx (fig. 15).

Enligt tillgängliga satellitbilder är nu stenbrottet i Skálabotnur taget ur drift, men det syns vara möjligt att leta bland kvarlämnat material och rasmassor från bergväggarna.

*Fig. 12. Mesolit och gröna apofyllit xx. 7 x 4 cm.
Skálabotnur, Eysturoy.*

*Fig. 13. Natrolitsfär (ø 11 cm) i apofyllitdrus.
Skálabotnur, Eysturoy. Foto: Kristina Olsson.*

Färjeläget Gamlarætt på Streymoy (S1) söder om Tórshavn blev ett lyckat stopp. Här hade man sprängt ut uppställningsplatser mm för färjetrafiken till den sydliga ön Sandoy. Intill den nordliga bergväggen fanns lerhålor i bergväggen på marknivå. Här hittade vi stora och välutvecklade chabazit xx med upp till 4 cm kantlängd. Många bilresenärer i färjekön följde med undran vårt aktiva intresse för bergväggen. I Nesvik på den norra delen av Streymoy (S2) finns invid vägen ett gammalt och övergivet stenbrott, som numera tycks

*Fig. 14. Heulandit xx på mesolitnålar på grön celadonit. 6 x 13 cm,
Skálabotnur, Eysturoy.*

*Fig. 15. Stilbit xx, kalcit xx.
Bildbredd 4,5 cm, Skálabotnur, Eysturoy.*

Fig. 16. Kalcit xx, natrolitnålar, heulandit xx på grön celadonit. Bildbredd 2,6 cm, Skálabotnur, Eysturoy.

vara en avstjälpningsplats för allsköns bråte. Bergväggarna finns kvar och här finns rasmassor att leta i. Ett av våra bästa fynd härifrån är en sfär av radiära mesolit xx på en liten platta med thomsonit, gyrolit och apofyllit xx.

Vid vårt senaste besök stannade vi till vid ett till synes nyöppnat litet stenbrott direkt vid vägkanten, strax norr om Ljósá på norra delen av Eysturoy (E2). Här gjorde vi mycket intressanta fynd. I lösmassorna och i den intilliggande bergväggen fann vi många stuffer med främst gyrolit- och apofyllit xx på ett underlag av thomsonit xx. Även natrolit xx hittades.

Längst österut i det lilla samhället Norðragøta på Eysturoy (E3) finns ett gammalt stenbrott som nu utnyttjas som uppställningsplats för diverse verksamheter. Bergväggen bakom finns kvar och här gjorde vi fynd i leriga håligheter i berget. Lite svårt att klättra upp i den hala bergväggen men fina fynd. Främst stora stuffer med chabazit- och gonnardit xx. Även här fanns det

Fig. 17. Stilbit x, kalcit xx på natrolitnålar. Bildhöjd 2 mm. Skálabotnur, Eysturoy.

Fig. 18. Chabazithålorna, Gamlaætt, Streymoy.

thomsonit. En stuff, helt täckt med chabazit- och gonnardit xx, ratades på plats p.g.a. sin tyngd och storlek (ca 40 x 25 x 15 cm). Väl hemma igen hittades dock stuffen under ett av sätena i bilen! Små heulandit xx på grön celadonit fanns det gott om.

Exempel på övriga fyndplatser för oss är Sandavágur på Vágar (V1) med bl.a. mycket fina apofyllit xx på mesolit.

Vestmanna på Streymoy (S3) med kompakta mesolitstycken efter sprängningar för husgrunder samt i hamnen. Vid vägskärningar vid Funningur

Fig. 19. Chabazit xx (3,5 cm) med små chabazit xx på mesolitsfär. Gamlarætt, Streymoy.

Fig. 21. Chabazit xx, gonnardit xx, heulandit xx, thomsonit xx. Bildbredd 2,3 cm. Ljòsa, Eysturoy.

och Funningsfjørður på Eysteroy (E4 resp E5) fann vi fina mesolitnålar (svårpackade) och stilbit xx.

I en väggkantsutfyllning med sprängsten vid Vid Air på Streymoy (S4) hittades framför allt thomsonit xx. I ett gammalt stenbrott i Haldarsvik på Streymoy (S5) hittade vi fin kalcedon.

Övrigt

De olika zeoliterna kan ibland vara svåra att särskilja. Här har vi fått god hjälp av Naturhistoriska Riksmuseet i Stock-

holm, som också fått ett antal stuffer till sina samlingar.

Glöm sedan inte bort att Färöarna har så mycket mer att erbjuda

Fig. 20. «Mesolitboll» på gyrolit, heulandit och apofyllit. ø 4,5 cm. Nesvik, Streymoy.

Fig. 22. Gyrolit xx på thomsonit. Bildbredd 3,0 cm. Ljòsa, Eysturoy.

Fig. 23. Thomsonit xx. Bildbredd 4,0 cm, Vid Air, Streymoy.

Fig. 24. Chabazit xx, gonnardit xx, heulandit xx, thomsonit xx på celadonit. 6,5 x 4 cm. Norðragøta, Eysturoy.

än sten! För naturälskaren, botanisten och fågelskådaren är öarna ett paradis, och inte minst den västligaste ön Mykines med sina miljontals lunnefåglar och andra fåglar (havssulor, stormfågel labbar m.fl.) är ett måste. Ett uteblivet besök till denna ö kommer man att ångra. Därtill får man en äventyrlig båtresa dit.

Andra tips och besöksmål, samt praktisk information om Färöarna, får man i turistguiderna. Beställ Faroe Islands Touristguide. Gratis hos e-post: info@faroeislands.com

Fig. 25. Gröna apofyllit xx på mesolit. 6 x 3 cm. Sandavágur, Vágar.

Fig. 29. «Lunnis»
[Lundefugl på norsk].

Fig. 26. Mesolit. 9 x 6,5 cm. Vestmanna, Streymoy.

Fig. 27. «Mesolitnålar». Bildbredd 4,0 cm. Funningur, Eysturoy.

Litteratur

- Mindat.org.
- Betz, V. (1981): Famous mineral localities: Zeolites from Iceland and the Faeroes. *The Mineralogical Record* 12 (1), 5–26.
- Rasmussen, J. & Noe-Nygaard, A. (1970): Geology of the Faroe Islands. *Danmarks Geologiske Undersøgelse I. Række*. 25.

Tack

Ett stort tack till Torbjörn Lorin för alla superbra minerafoton inklusive bildredigering.

Övriga foton inklusive bild 13 tagna på plats av Kristina Olsson.

Forfattere

Hasse Tranefors och Kristina Olsson
Rankhusvägen 49,
SE-196 31 Kungsängen, Sverige
hasse.tina@telia.com

Fig. 28. Kvarts på kalcedon. 5 x 4 cm. Haldarsvik, Streymoy.